

ХАРАБЕРЮШ О. І.,
кандидат юридичних наук,
заступник начальника відділу
(Управління Служби безпеки України
в Донецькій області)

УДК 351.746.1:343.985

ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПРОТИДІЇ КОНТРАБАНДИ

Статтю присвячено визначенню місця систем мобільного зв'язку у заходах із протидії контрабанді. Проводиться аналіз нормативно-правових актів, які регламентують використання систем мобільного зв'язку у правоохоронній діяльності, та надаються пропозиції щодо їх удосконалення.

Ключові слова: контрабанда, нові інформаційні технології, оперативно-розшукова діяльність, кримінальне провадження, мобільний зв'язок.

Статья посвящена определению места систем мобильной связи в мероприятиях по противодействию контрабанде. Проводится анализ нормативно-правовых актов, которые регламентируют использование систем мобильной связи в правоохранительной деятельности, и предоставляются предложения относительно их усовершенствования.

Ключевые слова: контрабанда, новые информационные технологии, оперативно-розыскная деятельность, уголовное производство, мобильная связь.

The article is devoted definition of a place of systems of mobile communication for counteraction to contraband. The analyses of regulatory legal acts which regulate use of systems of mobile communication in law-enforcement activity are carried out and are given to the offer concerning their improvement.

Key words: the contraband, new information technology, operatively-search activity, a criminal proceeding, mobile communication.

Вступ. У прийнятій 22 липня 2000 р. Хартії глобального інформаційного суспільства зазначається, що інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) є одним із найбільш важливих чинників, що впливають на формування суспільства ХХІ ст. Їх революційна дія стосується способу життя людей, їх освіти й роботи, а також взаємодії уряду і суспільства. Беручи до уваги постійні кількісні та якісні зміни видів зв'язку і телекомунікаційних послуг, враховуючи, що сьогодні найбільш розповсюдженим є мобільний зв'язок, перевага в отриманні криміналістично значущої інформації під час оперативно-розшукового документування та розслідування кримінальних правопорушень належатиме телекомунікаційним системам мобільного зв'язку [1, с. 118-121].

Актуальним питанням використання телекомунікаційних технологій у кримінальному провадженні присвячені роботи Н.М. Ахтирської, О.Г. Волеводза, І.О. Воронова, А.В. Ішенка, І.П. Красюка, Т.В. Михальчук, М.І Пашковського, А.С. Сизоненка, Д.Б. Сергєєвої, М.І Смирнова, М.Є. Шумила та інших учених. Серед розробників окремих положень теорії використання у кримінальному провадженні інформації, отриманої з телекомунікаційних мереж, слід назвати В.В. Бірюкова, С.В. Єськова, В.А. Литвинова, М.Ю. Литвинова, Є.Д. Лук'янчикова, О.В. Меживого, М.П. Нестеренка, Ю.Ю. Орлова, Д.В. Сулацького,

І.Ф. Харабєрюша, кожен з яких зробив свій внесок у вирішення проблем, що стоять перед сучасним інформаційним суспільством.

Постановка завдання. Водночас застосування сучасних методик і підходів до актуальних проблем теорії і практики протидії контрабанді потребує окремого розгляду, що стало особливо актуальним у сучасних умовах реформування всієї системи протидії злочинності. Підґрунтям цього є зміна моделі правоохоронної діяльності відповідно до чинного Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України).

Результати дослідження. Положення нового КПК України визначило для правоохоронних органів, що здійснюють протидію контрабанді, ряд питань організаційного і тактичного характеру щодо застосування правових норм у практичній діяльності. Одним із таких питань є організація отримання відомостей від операторів телекомунікацій у межах негласних слідчих (розшукових) дій (НСРД) – «установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу» та «зняття інформації із транспортних телекомунікаційних мереж» (у термінології КПК 1960 р. – «зняття інформації з каналів зв'язку»). Невирішеними є питання про порядок застребування інформації про взаємоз'єднання телекомунікаційних мереж, здійснення запитів на отримання трафіків телефонних з'єднань, проведення моніторингів та зняття інформації із транспортних телекомунікаційних мереж. Відсутність нового механізму застосування кримінально-процесуальних норм і неможливість застосування за прецедентом норм старого законодавства стають перешкодою для використання у кримінальному провадженні інформації, отриманої від операторів телекомунікацій.

У дослідженнях учені висловлювали різні погляди щодо процесів отримання від операторів телекомунікацій відомостей в оперативно-розшуковій та слідчій діяльності. Їх можна поділити на три принципово різні точки зору.

1. Витребування оперативним підрозділом або слідчим від оператора зв'язку відомостей про взаємоз'єднання телекомунікаційних мереж, що здійснюється з метою встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу, є тотожним контролю й запису телефонних переговорів як виду зняття інформації із транспортних телекомунікаційних мереж. Оскільки прослуховування чужих переговорів є втручанням у приватне спілкування, зазначена дія полягає в тимчасовому обмеженні прав громадян, а тому її проведення вимагає отримання санкції суду.

НСРД «зняття інформації із транспортних телекомунікаційних мереж» дійсно передбачає втручання у приватне спілкування, адже фіксація розмов (повідомлень чи сигналів) є її метою. Проте для встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу отримується лише інформація про взаємоз'єднання телекомунікаційних мереж (інформація про факт спілкування, а не про його зміст), що категорично спростовує зазначену точку зору.

2. Отримання правоохоронними органами відомостей про взаємоз'єднання телекомунікаційних мереж (у тому числі баз даних систем розрахунку за надані громадянам послуги зв'язку, з'єднання і трафік) є діяльністю, не пов'язаною з контролем телефонних переговорів як виду зняття інформації із транспортних телекомунікаційних мереж. Проте санкцію суду на доступ до відомостей щодо наданих телекомунікаційних послуг отримувати необхідно. Це пов'язано з тим, що відомості баз даних систем фінансових розрахунків за надані громадянам послуги зв'язку, з'єднання і трафік можуть бути визнані комерційною таємницею суб'єкта господарювання (ч. 1) [2, ст. 36], яка є конфіденційною [3, ст. 7].

3. Отримання відомостей про взаємоз'єднання телекомунікаційних мереж у вигляді документів про вхідні та вихідні сигнали з'єднань викраденого мобільного телефону не передбачає доступ до змісту переговорів. При цьому отримання цих документів ототожнюється із провадженням виїмки, метою якої є інформація про вхідні та вихідні дзвінки з конкретного телефону [1, с. 57-59].

Водночас проведення виїмки новим КПК України не передбачене. Замість виїмки – тимчасовий доступ до речей та документів із можливістю їх вилучення в разі прийняття відповідного рішення слідчим суддею, судом [4, гл. 15].

Однак посилаючись на положення Закону України «Про телекомунікації» та Правила надання й отримання телекомунікаційних послуг, окремі науковці стверджують, що поняття «охорона таємниці телефонних розмов, що передаються технічними засобами телекомунікацій» та «схоронність відомостей про надані телекомунікаційні послуги, в тому числі про їх отримання, тривалість, зміст, маршрути передавання» не є тотожними. Крім того, предметом злочину «порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку» (ст. 163 КК України) є лише відомості, які містяться в кореспонденції громадян і становлять їх особисту таємницю [5; 6, с. 456-458]. А це означає, що як порушення конституційних прав громадян слід розглядати лише доступ до змісту телекомунікаційного повідомлення, а не сам факт його встановлення.

Ми погоджуємося з думкою, що відомості баз даних систем розрахунку за надані громадянам послуги зв'язку, про з'єднання і трафік, є всього лише «відомостями про відомості», оскільки зміст самих переговорів, повідомлень слідчому (уповноваженій службовій особі) не доступний [7]. До того ж витребування таких відомостей не дозволяє навіть мати уявлення щодо змісту переговорів, повідомлень.

Таким чином, правовий режим затребування правоохоронними органами, що здійснюють протидію контрабанді, інформації щодо взаємоз'єднання телекомунікаційних мереж і зняття інформації з каналів зв'язку (транспортних телекомунікаційних мереж) мають відрізнитися. Цілком обґрунтованим є твердження, що попереднє погодження із прокуратурою та судове санкціонування доступу оперативних підрозділів до службових і розрахункових даних без негласного застосування спеціальних технічних засобів є «надлишковим» [8, с. 15].

Із прийняттям нового КПК України деякі положення нових нормативно-правових актів вносять специфічні риси у процес отримання відомостей від операторів телекомунікацій. Так, згідно з ч. 2 ст. 41 КПК України та п. 1.8 міжвідомчої Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, під час виконання доручень слідчого (прокурора) оперативні працівники не мають права здійснювати процесуальні дії за власною ініціативою або звертатися із клопотаннями до слідчого судді чи прокурора [9]. Таким чином, на слідчого покладено повноваження проводити НСРД, а можливість оперативних працівників самостійно організувати свою роботу, виходячи з оперативних міркувань та на основі напрацьованого роками досвіду здійснення пошуку оптимального шляху протидії контрабанді у кримінальному провадженні, на жаль, обмежено.

Щодо організації законного перехоплення інформації із транспортних телекомунікаційних мереж новий КПК чітко розмежує поняття «відомості з телекомунікаційних мереж» і «відомості про місцезнаходження радіоелектронного засобу (в тому числі мобільного терміналу)». НСРД «зняття інформації із транспортних телекомунікаційних мереж» та «установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу» регламентуються різними нормами Кодексу та провадяться різними способами. За своєю сутністю зняття інформації із транспортних телекомунікаційних мереж (мереж телефонного чи електронного зв'язку) за новим КПК України збігається зі зняттям інформації з каналів зв'язку за старим КПК України, адже поняття «телекомунікації» у даному контексті є тотожним поняттю «канали зв'язку».

Відповідно до положень нового КПК України, за характером дії суб'єктів кримінального провадження, які здійснюють протидію контрабанді, щодо отримання відомостей із каналів електрозв'язку, інформаційних і телекомунікаційних мереж поділяються на такі:

– установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу – регламентована ст. 268 КПК України НСРД, що полягає в застосуванні технічних засобів для локалізації місця знаходження кінцевого обладнання рухомого (мобільного) зв'язку без розкриття змісту повідомлень, що передаються;

– зняття інформації із транспортних телекомунікаційних мереж – регламентована ст. 263 КПК України НСРД, що передбачає конспіративне перехоплення, контроль телефонних розмов (електронних сигналів і повідомлень) та фіксацію їх змісту з використанням технічних засобів негласного отримання інформації.

Зазначені НСРД мають своєю метою отримання результатів, які можуть використовуватися в доказуванні на тих самих підставах, що й результати проведення інших слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування щодо протидії контрабанді [4, ч. 1 ст. 256]. Матеріальні носії інформації з метою використання їх як доказів підлягають розсекречуванню за спеціальною процедурою [9].

З урахуванням положень нового КПК України та виходячи з тенденцій правозастосовної практики, за характером дії суб'єктів кримінального судочинства щодо отримання відомостей із каналів електрозв'язку, інформаційних і телекомунікаційних мереж для протидії контрабанді логічно мають поділятися на наступні види:

1. Зняття інформації із транспортних телекомунікаційних мереж (НСРД, передбачена ст. 263 КПК України), яке в свою чергу поділяється на:

– конспіративне перехоплення, контроль телефонних розмов та фіксацію їх змісту з використанням технічних засобів негласного отримання інформації;

– перехоплення електронних сигналів і повідомлень із використанням технічних засобів негласного отримання інформації.

2. Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу такими шляхами:

– пеленгування місцезнаходження кінцевого обладнання мереж телекомунікацій оперативно-технічними підрозділами під час виконання доручень у порядку ст. 40 КПК України – як НСРД «установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу», передбачена ст. 268 КПК України;

– затребування компетентними органами розслідування інформації про взаємоз'єднання телекомунікаційних мереж із метою отримання та вибірки відомостей про надані телекомунікаційні послуги – як процесуальна дія, передбачена ст. 93 КПК України.

Отримання відомостей із каналів електрозв'язку, інформаційних чи телекомунікаційних мереж та використання цих відомостей у протидії контрабанді має здійснюватися відповідно до наведеного вище розподілу залежно від стадії та окремих обставин кримінального провадження, а також з огляду на перспективу використання отриманої інформації для вирішення завдань кримінального провадження.

Затребування інформації про взаємоз'єднання телекомунікаційних мереж не передбачає обмеження прав громадян, а тому має здійснюватися у вигляді звичайного запиту до оператора (провайдера) телекомунікацій. Інформація, отримана у такий спосіб, є орієнтуючою, проте може бути введена у процес доказування шляхом провадження певних процесуальних дій (експертиза, огляд із залученням спеціаліста).

Висновки. Підводячи підсумок, можемо констатувати, що законодавство у сфері отримання відомостей від операторів телекомунікацій та використання їх у протидії контрабанді й іншим злочинам потребує суттєвого доопрацювання. Тому пропонуємо внести наступні зміни до чинних нормативно-правових актів.

1. Для спрощення порядку отримання відомостей від операторів телекомунікацій під час протидії злочинам необхідно доповнити КПК України ст. 268-1 «Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу без ухвали слідчого судді».

2. Переосмислити роль оперативних працівників у розслідуванні кримінальних правопорушень. Положення КПК України обмежують можливість оперативних працівників самостійно організувати свою роботу, виходячи з оперативних міркувань та на

основі напрацьованого роками досвіду здійснення пошуку оптимального шляху викриття злочинців. Беручи це до уваги, з метою поліпшення взаємодії оперативних підрозділів з органами розслідування вважаємо за необхідне:

– у ч. 2 ст. 41 КПК України слова «Співробітники оперативних підрозділів не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися із клопотаннями до слідчого судді чи прокурора» замінити словами «Співробітники оперативних підрозділів під час розслідування кримінальних правопорушень можуть надавати слідчому (прокурору) пропозиції щодо проведення конкретних слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій»;

– виключити п. 1.8 Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні.

Список використаних джерел:

1. Отримання інформації з телекомунікаційних мереж мобільного зв'язку та її використання у кримінальному провадженні : наук.-практ. посібник / О.В. Меживой, О.І. Хараберюш, Д.В. Безруков, І.Ф. Хараберюш ; за ред. професора І.Ф. Хараберюша. – Донецьк : ДЮІ МВС України, 2013. – 300 с.

2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18. – Ст. 144.

3. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 32. – С. 1491. – Ст. 314.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI // Голос України. – 2012. – № 90-91.

5. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25. – Ст. 131.

6. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін. ; За заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Вид. 3-тє, перероб. та допов. – Харків : Одиссей, 2007. – 1184 с.

7. Быков В.М. Доказательственное значение сведений о телефонных исходящих и входящих звонках мобильной связи / В.М. Быков, Т.П. Сазонова, А.Н. Яковлев // Следователь (научно-практическое и информационное издание). – Красногорск : ООО «Красногорская типография», 2008. – № 9 (125). – С. 14–18.

8. Сулацький Д.В. Відомості щодо наданих телекомунікаційних послуг як предмет інформаційної безпеки людини та джерело оперативно значимої інформації : наук.-практ. рекомендації. / Г.О. Маркарян, Д.В. Сулацький. – Донецьк : ДЮІ МВС України, 2011. – 28 с.

9. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затверджена спільним наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Міністерства фінансів України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5.

